

Міністерство освіти і науки України

**Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»**

Кафедра української мови та літератури

**НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Українці у світі**

**підготовки здобувачів ступеня вищої
освіти бакалавр**

спеціальності 014 Середня освіта (українська мова та література)

спеціалізації українознавство

Слов'янськ – 2016р.

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО КАФЕДРОЮ української мови та літератури

УКЛАДАЧІ ПРОГРАМИ:

Горбачук Д.В., канд. філол. наук, доцент кафедри української мови та літератури

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Глущенко В.А., доктор філол. наук, професор кафедри германської та слов'янської філології

Швидкий С.М., канд. іст. наук, доцент кафедри української мови та літератури

Рекомендовано до впровадження
науково-методичною радою
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»

“10” травня 2016 р.
протокол № 3

Перший проректор

_____

О. Г. Набока

ВСТУП

Навчальна програма дисципліни «Українці у світі» складена відповідно до освітньої програми та навчального плану підготовки здобувачів ступеня вищої освіти бакалавр за спеціальністю 014 Середня освіта (українська мова та література).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є географічні відмінності складу і відтворення населення України, територіальний поділ розміщення населення, географічні відмінності в культурі, побуті і навичках населення України, населені пункти та їх територіальні системи, місця проживання і форми збереження культурної самобутності українців у діаспорі.

Міждисциплінарні зв'язки: етнологія, історія України, фольклористика, мовознавство, психологія, географія, етнографія, етнодемографія, філософія.

Програма навчальної дисципліни містить такі змістові модулі:

1. Основи етнічної географії.
2. Географія українського народу.
3. Демографічні особливості населення України.
4. Міграційні процеси в Україні та за її межами.

1. Мета й завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою вивчення навчальної дисципліни «Українці у світі» є ознайомлення здобувачів з основними поняттями етногеографії, концепціями та гіпотезами, які опрацьовуються етнологами, етнографами, географами, українознавцями і стосується проблем розселення, заселення та етнічного складу населення України.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Українці у світі» є:
визначити сутність поняття «етногеографія», її складових;
простежити історію розвитку географічних знань про Україну; розглянути демографічні особливості населення України;
розглянути демографічні особливості населення України;
ознайомити здобувачів з процесом розселення населення і формування етнічної території українців;

окреслити проблеми етнічного складу населення України, його особливості, динаміку та територіальні відмінності.

1.3. За результатами вивчення дисципліни «Українці у світі» у здобувачів повинні бути сформовані такі компетенції:

Загальні:

Соціокультурна компетентність:

– розуміти роль культури, науки в розвитку цивілізації, їх співвідношення і пов'язаних з ними сучасних соціальних і етичних проблем, цінності наукової

раціональності та її історичних типів, знати структуру, форми і методи наукового пізнання, їх еволюцію;

– знати форми і типи культур, основні культурно-історичні світові центри і регіони, закономірності їх функціонування і розвитку, знати історію культури України, її місце в світовій культурі і цивілізації;

– бути обізнаним у найважливіших галузях і етапах розвитку гуманітарного і соціально-економічного знання, основних наукових школах, напрямках, концепціях, джерелах гуманітарного знання і видах роботи з ними;

– вміти аналізувати в загальних рисах основні економічні події в своїй країні і за її межами, знаходити і використовувати інформацію, необхідну для орієнтування в основних поточних проблемах економіки;

– знати права і свободи людини і громадянина, вміти їх реалізувати у різних сферах життя, знати Конституцію України;

– мати уявлення про наукові, філософські і релігійні картини світу, сутність призначення і сенс життя людини, про різноманітність людського пізнання, співвідношення істини і помилки, безвір'я і віри, раціонального та ірраціонального в людській уяві, особливості функціонування знання в сучасному суспільстві, про естетичні цінності, їх значення в творчості і повсякденному житті, вміти орієнтуватися в них;

– сприймати і розуміти різні жанри мистецтва (художню літературу, живопис, музику).

Інформаційна компетентність:

– вміти користуватися сучасними інформаційними технологіями;

– вільно орієнтуватися у стрімкому потоці наукової інформації, вести особистий науковий пошук за допомогою різних інформаційних систем;

– вміти користуватися електронними носіями для ведення навчальної документації середньої та старшої школи;

– бути обізнаним та вміти вільно користуватися інформаційними системами: бібліотеками, каталогами, архівами, локальними та глобальними мережами для ефективного пошуку та структурування інформації.

Комунікативна компетентність:

– знаходити засоби виражати особисте ставлення учителя-гуманіста до культурно-естетичних проблем;

– вміти виражати і обґрунтовувати свою позицію з питань, які стосуються до історичного минулого;

– сензитивність до можливостей адаптації матеріалу відповідно до умов загальноосвітніх навчальних закладів;

– уміння застосовувати різні методичні ситуації в залежності від навчального контексту;

– уміти в практичній діяльності застосовувати знання етикету і дотримання етики ділового спілкування;

- вільно володіти українською мовою як державною і як мовою професійного та повсякденного спілкування з учнями, іноземними мовами;
- використовувати вербальні і позамовні засоби комунікації, техніки взаємодії в комунікаційних актах зі школярами, батьками, колегами, адміністрацією школи.

Здоров'язбережувальна компетентність:

- розуміти природу психіки, знати основні психологічні функції та їх фізіологічні механізми, співвідношення природних і соціальних факторів у становленні психіки, розуміти значення волі й емоцій, потреб і мотивів;
- вміти дати психологічну характеристику особистості (її темпераменту, здібностей), інтерпретацію власного психічного стану, володіти найпростішими способами саморегуляції;
- розуміти співвідношення впливу спадковості і соціального середовища, ролі і значення національних і культурно-історичних факторів у навчанні і вихованні;
- впроваджувати в навчально-виховний процес здоров'язбережувальних освітніх технологій через усвідомлення ідей здоров'язбереження та здоров'яформування, до розвитку в учнів активної мотивації щодо необхідності дбайливого ставлення до власного здоров'я;
- здійснювати моніторинг показників індивідуального фізичного й психічного розвитку школяра, на основі знань про його вікові анатомо-фізіологічні особливості, теорію спадковості, фактори ризику прогнозувати можливі зміни здоров'я і проводити відповідні психолого-педагогічні чи коригувально-реабілітаційні заходи;
- попереджати виникнення небезпечних для здоров'я ситуацій, у разі потреби ліквідувати чи уникати їх наслідків;
- вміти надавати долікарняну допомогу з різних видів уражень: травматичних, термічних, хімічних, радіаційних та ін.

Акмеологічна компетентність:

- застосовувати теоретичні знання й практичні навички для оволодіння основами теоретичних філологічних дисциплін;
- використовувати знання, уміння й навички, професійно профільовані знання в галузі філологічних наук;
- володіти способами самостійного опанування знань, вміти реалізувати отримані знання в професійній діяльності на практиці;
- розуміти смисл взаємозв'язків духовної, біологічної і соціальної основ в людині, ставлення людини до природи і протиріч, які виникли в сучасну епоху технічного розвитку і кризи існування людини в природі;
- мати уяву про сутність свідомості, її взаємовідносин з підсвідомим, про роль свідомості і самосвідомості в поведінці, спілкуванні і діяльності людей, формуванні особистості;
- поєднувати практичну і професійно-педагогічну цілі з реалізацією виховної загальноосвітньої та розвиваючої функцій;
- бути готовим реалізувати одержану підготовку в своїй майбутній

діяльності.

Спеціальні:

Психолого-педагогічна компетентність

– усвідомлювати перспективні тенденції розвитку педагогічної науки, що утримуються на кращих світових національних педагогічних здобутках минулого та сучасності.

Фундаментально-прикладна компетентність

– уміти працювати з науковою літературою, визначати суть та характер нерозв'язних наукових проблем, пропонувати свої варіанти вирішення, узагальнювати і класифікувати емпіричний матеріал;

– опанувати систему сучасних прагмалінгвістичних знань про структуру, закономірності та найважливіші аспекти мовної, в тому числі міжкультурної комунікації.

– мати базову теоретичну та практичну підготовку з української мови та літератури.

Методична компетентність

– володіти основними правилами оформлення ділової документації українською мовою;

– дотримуватись норм сучасної літературної мови.

На вивчення навчальної дисципліни відведено 90 годин / 3 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

Змістовий модуль 1

1.1. Етногеографія як наука.

Поняття етногеографії як науки про народи в загальнотеоретичному та практичному значенні відповідно. Основні категорії етногеографії як науки. Визначення предмету та об'єкту етногеографічних досліджень. Місце етногеографії в системі суспільних наук. Основні завдання етногеографії. Методи етногеографічних досліджень. Характеристика основних джерел етногеографічної науки. Класифікація етногеографічних джерел. Загальне ознайомлення з літературою та структурою курсу.

1.2. Історичні відомості про населення України.

Перші дані про слов'янську спільноту періоду давньої історії України. Накопичення зародків етногеографічних знань в період існування Давньоруської держави. Нагромадження етногеографічних матеріалів про українців як про окремих етнос у світських та церковних актах в період середньовіччя. Літописи, описи мандрівників, літературні твори, європейські карти як джерела етногеографії. Зростання інтересу до народознавчих студій, перші експедиції, публікація тематичних праць з української етногеографії. Розвиток української етногеографії у XIX століття. Діяльність комісії для опису губерній Київського округу.

Особливості становлення етногеографічної науки на рубежі XIX – XX століть. Функціонування етногеографічних досліджень України в діаспорі. Особливості розвитку географії народів у радянській і незалежній Україні.

Змістовий модуль 2

2.1. Етнічна територія українців.

Найдавніші дані про процес заселення сучасної території України. Особливості клімату, інтенсивність заселення території України в період давньої історії України. Територіальні зміни періоду середньовіччя. Етапи розвитку Давньоруської держави, її територіальні межі. Галицько-Волинська держава. Включення території України до складу Литовсько-Руської держави. Територіальні зміни після Люблінської унії 1569 р. Наслідки революції середини XVII століття для українських земель. Зміни кордонів Гетьманщини за міжнародними договорами. Поділи Польщі та їх наслідки для українських земель. Перебування українських земель в складі Австрійської та Російської імперій. Територіальні зміни у XX столітті: вплив світових воєн на процес об'єднання етнічної території України. Сучасні кордони України та їх співвідношення з етнічними територіями українського етносу.

2.2. Історико-географічне районування України.

Поняття «етнічної групи», «етнографічної групи». Історико-географічне районування країни. Характеристика етнографічних груп серед українського народу. Етнографічне районування – це поділ території на локальні культурно-побутові групи населення, які мають спільні риси мовного, звичаєвого, господарського характеру, зумовлені природним середовищем та історичним розвитком кожної групи, а також етнокультурними взаємозв'язками з сусідніми народами. Дослідження українських старожитностей Павлом Шафариком. Карта П.Шафарика «Слов'янські землі» як перша етнічна карта, яка дала наукове уявлення про межі розселення українців, білорусів, росіян, чехів, словаків, поляків, болгар. Уявлення XIX століття про кілька етнографічних районів, що різняться за культурно-побутовими ознаками: Поділля, Покуття, Галичина, Закарпаття, Слобожанщина, Волинь, Сіверщина. Поділ сучасної України на шість історико-етнографічних зон: Полісся, Карпати, Поділля, Середня Наддніпрянщина, Слобожанщина, Південь. Умовність історико-етнографічного поділу, згладжування етнографічних особливостей окремих регіонів під впливом процесів стандартизації культури, міграцій, зовнішніх чинників.

2.3. Системи розселення.

Сучасні форми розселення людей: міста і села; поняття урбанізації етносу; специфіка урбанізації українського народу; роль міст в історичній ретроспективі та на сучасному етапі існування українського народу.

Змістовий модуль 3

3.1. Етнічна структура України.

Проблема походження українського етносу в історіографії. Характеристика

основних версій походження українського народу: аргументи «за» і «проти». Проблема походження слов'ян в історичній літературі. Фактори, які вплинули на виникнення та формування українського етносу. Правомірність теорії географічного детермінізму щодо розвитку українського народу. Основні етапи розвитку українського етносу в період середньовіччя (IX – середина XVII століть). Особливості націогенезу в період нової та новітньої історії України. Специфіка етнічних процесів та фактори впливу на них на рубежі XX – XXI століть.

3.2. Демографічні показники населення України.

Етнодемографічні проблеми розвитку українського суспільства в історичній ретроспективі. Зміна чисельності українського населення в період нової історії України. Особливості природного приросту українського населення, проживаючого на території Австрійської та Російської імперій. Український народ у XX столітті: основні демографічні показники, вплив на чисельність населення світових воєн та голодоморів, особливості націогенезу на початку XX століття. Міжнаціональні стосунки в регіонах колишнього Радянського Союзу і становлення там етнічних українців. Етнічна структура населення України. Демографічна історія населення Донеччини в історичній ретроспективі. Етнічний склад населення Донеччини та його динаміка за матеріалами переписів 1897, 1920, 1926, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989, 2001 років.

3.3. Географія трудових ресурсів.

Поняття трудових ресурсів; роль трудових ресурсів у розвитку економіки України; склад економічно активного населення України; поняття безробіття і його типи; шляхи подолання безробіття в Україні.

Змістовий модуль 4

4.1. Міграційні процеси в Україні.

Міграційні процеси в межах держави: причини, напрямки, сезонний характер тощо; міграційна активність населення України; регіональна специфіка міграційних процесів в Україні; міграційні процеси, трудова міграція, примусова міграція, маятникова (сезонна) міграція; заробітчанство в Україні як спосіб виживання.

4.2. Географія української діаспори.

В Україні термін «діаспора» в інколи трактується неоднозначно. В одних випадках під ним розуміють усіх без винятку українців, розсіяних по всьому світові; в інших – лише дисперсні (розпорошені) їх частини, що не становлять якоїсь спільноти; нарешті, діаспорою вважають усіх українців поза Україною, за винятком тих, котрі проживають у сусідніх державах на споконвічній етнічній території. Неоднозначне тлумачення поняття «діаспора» призводить до розмаїття його визначень. На Заході, наприклад, найчастіше вдаються до поєднання етноніма та політоніма («українські канадці», «україноканадці») або етноніма і громадянства («українець Канади», «українець США»), а при визначенні діаспорної групи – до термінів «українська етнічна група», «українська

імміграція», «канадські вихідці з України» тощо. Через таку різноплановість учені віддають перевагу універсальному термінові – «українська діаспора».

За своєю структурою діаспора виступає у двох основних формах: дисперсій – невеликих вкраплень в іноетнічному масиві; компактних утворень – суцільних етнічних районів. Щодо природи діаспор, то вони утворюються або шляхом міграцій, або внаслідок насильницького відторгнення частини етносу від основного масиву.

В історії української еміграції простежуються два основних напрямки, кожен з яких має кілька хвиль. За напрямком її умовно поділяють на східну і західну.

3. Рекомендована література

Базова

1. Барабанова О. А. Короткий курс українознавчих дисциплін : навчально-методичний посібник / О. А.Барабанова, О. В.Зубарев; відп. ред. : Д. В. Горбачук. – Слов'янськ : Підприємець Маторін Б. І., 2012. – 239 с.
2. Дністрянський М.С. Етногеографія України / М. С. Дністрянський. – Львів, 2008. – 232 с.
3. Загальна етнографія : навч. посіб. / Луган. держ. акад. культури і мистец. ; уклад. О. Г. Лук'янченко. – Луганськ : Вид-во ЛДАКМ, 2013. – 171 с.
4. Заставецька О. В. Географія населення України / О. В.Заставецька, Б. І. Заставецький, Д. В. Ткач. – Тернопіль., 2001. – 248 с.
5. Хрящевська Л. М. Етнографія України: навч. посіб. для студентів ВНЗ / Л. М. Хрящевська ; Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв : Іліон, 2014. – 247 с.

Допоміжна

1. Лозко Г.С. Українське народознавство / Г. С. Лозко. – 3-е вид. – Харків : Див, 2005. – 472 с.
2. Марченко О. М. Загальна етнографія : курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Олег Миколайович Марченко ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – 2-ге вид, переробл. і допов. – Кіровоград : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2010. – 302 с.
3. Новітнє українознавство : бібліографія (1989–2015 рр.) / [упоряд.] О. Б. Ярошинський. – К. : Леся, 2015.
4. Подобєд О. А. Етнографія народів світу : програма нормат. навч. дисципліни підгот. бакалавра напряму 0203 «Філологія» спец. 6.020303 «Українська мова і література (українознавство)» / Олена Андріївна Подобєд ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – 58 с.
5. Україна у цифрах у 1999 році. Короткий статистичний довідник. – К., 2000. – 261с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

5. Засоби діагностики успішності навчання:

усне опитування, виконання тестових завдань, реферат, презентації, доповіді, аналіз науково-літературних джерел.

